

İSTANBUL'UN KIRIK GEMİ DİREKLİ DENİZCİ MEZARLARI

DR. TANJU CANTAY

İstanbul, Marmara denizi kıyıları, boğazı, halici, limanları, tersane ve donanma tesisleri ile çağlar boyu önemli bir deniz şehri olmuş, bu özelliğini kıyılarını dolduran kötü yapılaşmaya rağmen günümüze kadar korunmuştur. XVI. yüzyılda Akdeniz'i bir Türk gölü haline getiren güçlü donanma, bu şehrin sularından zafer ufuklarına açılmış, dönüşü aynı kıyılarda sevinçle beklenmiştir. İstanbul'un dünya deniz ticaretinin önemli bir limanı oluşu da, devletin deniz alâka ve menfaatleri içinde, şehre ayrı bir üstünlük sağlamıştır. 1770 yılının Çeşme faciasına rağmen, Türk denizciliğinin yeni bir gelişme dönemine girdiği Sultan III. Mustafa'nın saltanat yıllarından, XIX. yüzyılın üçüncü çeyreğine, Sultan Abdülaziz'in hükümdarlık yıllarına uzanan yüz yılda, İstanbul tekrar bir deniz şehri olarak önem kazanmış, bu durumunu sürdürmüştür.

İstanbul mezarlıklarına dağılan denizci mezarları, İstanbul'un Türk denizcilik tarihindeki yerini açıklayan önemli belgelerdir. Geçen yüzyılların içinden, saygılı örnekler halinde günümüze ulaşan, XIX. yüzyılda sayıları artan bu denizci mezarları, kuruluşları, süslemeleri ve kitabeleri ile, yüzyıllar boyu, denizcilikle ilgili değerleri, gelenekleri yaşatmışlardır.

XIX. yüzyılın ikinci yarısına ve XX. yüzyılın başına tarihlenen, kaptan-ı derya, amiral ve deniz subaylarına ait bir grup denizci mezarı, kırık bir gemi direği, yelken bezleri, makara ve halatlarla, Türk mezar geleneği dışında, birer anıt mezar özelliği gösterirler. Batıya açılışın, devlet ileri gelenleri arasında giderek benimsenen yeni kültür değerlerinin bir ifadesi olan bu mezarlarda, Türk olan, mezar kitabeleri ve bazılarında görülen baş taşlarıdır. G. des Godins de Souhesmes, bu yabancı görünüşe aldanarak, 1893 yılında İstanbul'da basılan *A guide to Constantinople and its Environs* adlı rehberinde, Kaptan-ı derya Ateş Mehmed Paşa (ölümü 1865)'nin mezarını, Fransa'da yapılan bir eser olarak tanıtmıştır. İncelenen dönemde, kırık gemi direkli denizci mezarları ile, anıt mezar olarak beraberlik gösteren sancaklı asker mezarlarının, denizci mezarlarına göre daha sade örnekler olduğu görülür.

M. Michaud'nun, 1830 yılında okuttuğu, "amiral" olarak andığı kişinin adını, mezarın yerini ve tarihini açıklamadan eserine aldığı kitabe, kırık gemi direkli mezarları, daha eski Türk denizci mezarlarına bağlar: "...dümenini sonsuzluğa çevirdi, ölüm rüzgârı teknesinin direğini kırdı ve onu Tanrı'nın rahmet denizine gömdü."(*)

İstanbul'un tarihî mezarlıklarını, birer "hatıra bahçesi" olarak değerlendiren sayısız mezarın içinde, varlığı tespit edilen kırık gemi direkli dört denizci mezarı, Kaptan-ı derya Ateş Mehmet Paşa (ölümü 1865), Kaptan İbrahim Paşa (ölümü 1889), Miralay Giridli Hasan Bey (ölümü 1898) ve Bahriye Feriki Mehmed Paşa (ölümü 1911)'nin mezarlarıdır. İstanbul'da daha başka, kırık gemi direkli denizci mezarının olduğu söylenebilir. Sürdürülecek çalışmalar, bu mezarlara yenilerini katacaktır.

Kılıç Ali Paşa Camii'nde, XVI. yüzyılın büyük Türk denizcisi Kaptan-ı derya Kılıç Ali Paşa'nın türbesi ile gölgelenen hazîrede yer alan, Kaptan-ı derya Ateş Mehmed Paşa'nın beyaz mermer mezarı, Marmara mermerinden yapılmıştır. 1865 (Hicrî 23 Şaban 1281) tarihli mezarda, baş ve ayak taşları, kırık birer gemi direği olarak verilmiş, baş tarafında toplanmış yelken bezleri üzerine kitabe yazılmıştır. Kırık direkler, yelken bezleri ve üstte kaideyi çevreleyen halat, hazîreye gelen ziyaretçiye, anıt mezarı gerçek bir "ecel teknesi" olarak tanıtmaktadır. Yüksek sanduka kaidede, ön yüzde hilâlli arma görülür. Ateş Mehmed Paşa adı ile tarihe geçen, Mahmûdiye kalyonu komutanı olarak tanınan Kaptan-ı derya Mehmed Salih Paşa, Kırım savaşında yararlıklar göstermiş, Sultan Abdülaziz döneminde donanmanın yeni gemilerle güçlenmesini sağlamış, 1863 yılında Eminönü-Karaköy arasına ikinci ağaç köprüyü inşa etmiştir.

II. Mahmud Türbesi haziresinde bulunan Kaptan İbrahim Paşa'nın 1889 (Hicrî 17 Receb 1306) tarihli mezarı, özellikleri ile Ateş Mehmed Paşa'nın mezarını tekrarlayan bir eserdir, aynı sanatçının eseri olmalıdır.

Eyüp'te Şeyhülislâm Ebussuûd Efendi Sıbyan Mektebi hazîresinde bulunan Şûrâ-i Bahriye Azâsı Miralay Giridli Hasan Bey'in 1898 (Hicrî 25 Şevval 1315) tarihli mezarı, pehle taşlı kuruluşu ve baş taşı ile, XIX. yüzyılın sonunda, kırık gemi direkli denizci mezarlarının, Türk mezar geleniği ile bütünleştiği bir eser olmuştur. Günümüze kırılmış olarak üç

(*) M. Michaud-M. Poujoulat, *Correspondance d'Orient* (1830-1831), 2. cilt Brüksel 1841, s. 189.

parça halinde gelen yüksek baş taşı, iri bir subay fesi, üstteki çelenkten aşağı inerek taşı çevreleyen güllü yaprak süslemeleri ve celi sülüs kitabesi ile, ayak tarafında yer alan anıtın ifadesi ile sağlam bir denge kurmuş, dönemin Türk sanatı unsurlarını başarı ile bütüne katmıştır. Cadde tarafında bulunan ayak taşı, kırık bir gemi direği, yelken bezleri, dümen, çapa, makara ve halatlarla, denizci anıt mezarları içinde gelişmiş bir örnek olarak ortaya konmuştur.

Kasımpaşa Kulaksız mezarlığında, Zindanarkası'nda bulunan Bahriye Silâhendaz ve İtfaiye Taburu Komutanı Ferik Mehmed Paşa'nın 1911 (Rumî 6 Şubat 1326) tarihli mezarı, kırık gemi direkli denizci mezarlarının sade bir örneği olarak XX. yüzyılın başında, geleneğin devamını açıklamaktadır.

Kırık gemi direkli denizci mezarları, denizcinin gemisi ile paylaştığı ortak kaderi, çarpıcı bir anlatımla ifade eden eserlerdir. Korunmalarının gerekli olduğunu, Miralay Giridli Hasan Bey'in Eyüp'teki mezarı göstermektedir.

Not : Bu makalenin üç resmi için İngilizce İçindekiler (Table of Contents)'den sonraki sayfalara bakınız.

